

FRYDERYK ROZEN

Katalog inkunabułów Książnicy Pomorskiej

w Szczecinie, opracowały Agata Michalska i Alicja Łojko,

Szczecin 2016

Szczecińskie badania nad historią dawnej książki mają godną zainteresowania tradycję, w której nie brak prac poświęconych pierwotnom sztuki drukarskiej. W 1768 roku profesor szczecińskiego Gimnazjum Akademickiego Johann Carl Conrad Oelrichs, wśród wielu dzieł bibliologicznych, ogłosił rozprawę o piętnastowiecznym wydaniu *Constitutiones Regni Poloniae*, wykorzystywaną później przez polskich bibliografów¹. Ukazało się także kilka prac omawiających najstarsze biblioteki szczecińskie². Rozwój miasta na przełomie XIX i XX wieku stworzył warunki do powstania biblioteki miejskiej, otwartej w 1902 roku. Stała się ona instytucjonalnym oparciem dla

gromadzenia i opracowania zbiorów książki zabytkowej. W 1908 roku władze kościelne przekazały bibliotece cztery i pół tysiąca średniowiecznych rękopisów i druków³. Znalazły się tam także zbiory Pommersches Museum (Muzeum Pomorskiego) i Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde (Pomorskiego Towarzystwa Historyczno-Archeologicznego). W 1910 roku opublikowano katalog inkunabułów szczecińskiej Stadtbibliothek autorstwa Franza Webera⁴. Podczas II wojny światowej podjęto daremne wysiłki ocalenia cymeliów ukrywając je w piwnicach Städtische Stadtparkasse (Miejskiej Kasy Oszczędności)

1 J. C. C. Oelrichs, *Libri vetustissimi rarissimeque Constitutionum et Statutorum Regni Poloniae*, Palaeo-Stetini 1768.

2 Rozprawa D. Eberta o historii biblioteki kolegiaty Najświętszej Maryi Panny *Historia bibliothecae templi collegiati B. Mariae*, Stetini 1783. Późniejsze prace to m.in. monografia biblioteki Pedagogium Martina Wehrmanna, *Geschichte des Marienstifts-Gymnasiums*, Stettin 1894, ukazał się także katalog zbiorów kościelnych w Szczecinie – *Katalog der Gesamt-Kirchen-Bibliothek zu Stettin*, H. 1–2, Stettin 1862.

3 B. Winiarska, *Gromadzenie i opracowanie zbiorów*, w: *Od Stadtbibliothek do Książnicy Pomorskiej 1905–2005*, red. H. Niedbał [et al.], tłum. L. Arsoba [et al.], Szczecin 2005, s. 154.

4 F. Weber, *Die Inkunabeln der Stettiner Stadtbibliothek*, „Baltische Studien” 1910, B. 14, s. 149–167. Opisy Webera posłużyły do rekonstrukcji szczecińskich księgozbiorów prywatnych z XVI – około połowy XVII wieku. Zob. U. Szajko, *Z dziejów czytelnictwa w Szczecinie w pierwszym stuleciu drukarstwa*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1979, t. 23, z. 3, s. 122–124.

i okolicznych dworach. Schronienia te nie spełniły podkładanych w nich nadziei – cenne woluminy pochłonęły wojenne zniszczenia⁵. Ocalała tylko część zbiorów pozostawiona w gmachu biblioteki przy ulicy Dworcowej.

W lipcu 1945 roku utworzono Bibliotekę Miejską w Szczecinie, która po szeregu przemian przyjęła w 1994 roku nazwę Książnicy Pomorskiej. Pierwsze zbiory zostały odziedziczone po Stadtbibliothek Stettin. Dołączano do nich bardzo interesujące księgozbiory historyczne z terenów Pomorza Zachodniego. Znalazły się wśród nich biblioteki prywatne, biblioteka Muzeum Miejskiego oraz biblioteka Gimnazjum Mariackiego, w skład której wchodziły pozostałości księgozbiorów biskupów kamieńskich, książąt pomorskich w Szczecinie i Gimnazjum Groeninga w Stargardzie Szczecińskim. Sprowadzono na powrót zbiory wysłane po wojnie do innych bibliotek krajowych. Opiekę nad zbiorami zabytkowymi sprawował Dział Zbiorów Specjalnych. Oddział Starych Druków powstał w 1954 roku. Początkowo liczba druków XV–XVIII wieku wynosiła dwa i pół tysiąca woluminów. Z czasem z nieuporządkowanych magazynów wyodrębniono dalszych 12 tysięcy woluminów. Inkunabuły wydzielono z całości zbiorów. Obecnie zbiory druków sprzed 1801 roku liczą ponad 30 tysięcy tytułów w ponad 22 tysiącach woluminów⁶. Jego opracowanie, zwłaszcza pod kątem studiów nad historią regionalną, jest częścią wszechstronnych prac księgoznawczych prowadzonych w Książnicy Pomorskiej, jednej z najważniejszych instytucji kultury Pomorza Zachodniego⁷.

5 M. Bartosik, *Stadtbibliothek der Stadt Stettin. Biblioteka Miejska Szczecina 1905–1945*, w: *Od Stadtbibliothek...*, s. 23–33.

6 C. Judek, *Zbiory specjalne*, w: *Od Stadtbibliothek...*, s. 88–91.

7 S. Krzywicki, L. Milewska, *Od Biblioteki Miejskiej do Książnicy Pomorskiej*, w: *Od Stadtbibliothek...*, s. 63–83.

Prace nad drukami XV–XVIII wieku Książnicy Pomorskiej przyniosły dotychczas efekty w postaci kilku katalogów autorstwa Urszuli Szajko⁸, a także monografii i artykułów z zakresu historii książki na Pomorzu Zachodnim. W zakresie druków XV-wiecznych największym opracowaniem był spis 27 inkunabułów zawarty w rekonstrukcji biblioteki książęcej w Szczecinie⁹. Inkunabuły Książnicy Pomorskiej były oczywiście opisane bibliograficznie w *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur* (IBP)¹⁰. Katalog ów wraz z odkrywaniem i pozyskiwaniem przez biblioteki nowych inkunabułów stał się spisem nie do końca kompletnym. Poza tym, jak każdy centralny katalog, IBP nie uwzględnia cech indywidualnych poszczególnych egzemplarzy. Dobrze opracowane katalogi poszczególnych bibliotek stanowią bardzo ważne uzupełnienie IBP i wyczekiwane narzędzie pracy dla badaczy schyłku Średniowiecza tudzież świtu Odrodzenia. W tym przypadku istotnym jest również fakt, iż Książnica Pomorska posiada największy zasób inkunabułów w regionie (52 dzieła w 41 woluminach). Dotychczas opisanych zostało dwadzieścia jeden inkunabułów biblioteki rzymsko-katolickiego Seminarium Duchownego w Szczecinie (przeniesionych

8 U. Szajko, *Katalog dzieł nautologicznych XVI–XVIII w. w zbiorach Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Szczecinie*, Szczecin 1978; eadem, *Katalog starych druków Książnicy Pomorskiej. Pomeranica XVI i XVII wieku*, Szczecin 2003; eadem, *Katalog starych druków Książnicy Szczecińskiej. Pomeranica XVI wieku*, Szczecin 1988.

9 Eadem, *Biblioteka książąt Pomorza Zachodniego*, Szczecin 1995, s. 14–16; zob. też eadem, *Główne źródło do rekonstrukcji biblioteki książęcej w Szczecinie*, „Bibliotekarz Zachodniopomorski” 1994, t. 35, nr 3–4 (89), s. 19 – <http://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/publication/1976> [dostęp: 29.01.2019].

10 *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, t. 1, oprac. E. Szandorowska, red. A. Kawecka-Gryczowa, Wratislaviae 1970, t. 2, oprac. M. Bohonos, M. Spandowski, E. Szandorowska, red. A. Kawecka-Gryczowa, Wrocław 1993.

z katedry w Kamieniu Pomorskim)¹¹, oraz dwa inkunabuły ze zbiorów Biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie¹². Nie bez znaczenia jest też fakt, iż w Książnicy Pomorskiej znajdują się jedyne w kraju egzemplarze reprezentujące trzy tytuły (poz. 22 = IBP 2282, 23 = IBP 2283, 38 = 3735). Tak więc publikacja omawianego tu katalogu była zdecydowanie potrzebny przedsięwzięciem, zapewniającym istotną lukę w badaniach.

Katalog rozpoczyna wstęp, czytelnik podzielony nagłówkami na części dotyczące historii zbioru, opraw, proveniencji, zasad opracowania oraz notę redakcyjną. Autorki informują, iż wyniki wcześniejszych prac nad inkunabułami Książnicy Pomorskiej „znaleźć można w artykułach mających jedynie charakter przyczynkarski” (s. 7), których jednakże nie wymieniają. Oczywiście nie jest to złamanie zasad opracowania katalogu, niemniej podanie owych przyczynków byłoby cenną wskazówką dla czytelników zainteresowanych pogłębionym poznaniem zbiorów. Spis inkunabułów Książnicy Pomorskiej zawarty w rekonstrukcji biblioteki książęcej w Szczecinie byłby dla nich ważną lekturą¹³.

Następnie przedstawiono pokrótce historię powstania skatalogowanej kolekcji. Pierwszym źródłem inkunabułów była zorganizowana w Szczecinie Zbiornica Księgozbiorów Zabezpieczonych, do której trafiły książki przejęte na Pomorzu

Zachodnim. Tym sposobem Książnica Pomorska pozyskała książki z Gimnazjum Mariackiego. W 1963 roku swe inkunabuły, pochodzące w większości ze Stargardu, przekazało bibliotece miejskiej Muzeum Pomorza Zachodniego. Sposobem na rozbudowę zbiorów były także dary i zakupy antykwaryczne. Zarysowana historia ukazuje wysoką wartość kolekcji pochodzącej w swej głównej części z jednej krainy historycznej. Wśród wielu cennych wiadomości zabrakło wyraźnego zaznaczenia, że w trakcie ostatniej wojny przepadły wszystkie inkunabuły zgromadzone w szczecińskiej Stadtbibliothek.

Omówienie skatalogowanych książek pod względem treści ukazuje je jako typową produkcję drukarni piętnastowiecznych, zdominowaną przez dzieła religijne z dużym udziałem literatury kaznodziejskiej. Autorki zauważyły obecność druków rzadko spotykanych w bibliotekach krajowych oraz jedyne *polonicum* – Mikołaja z Błonia *Sermones de tempore et de sanctis* (Strasbourg, G. Husner, 1494). Charakterystyka typograficzna wykazała ilościową przewagę druków produkcji niemieckiej.

Dalsza część wstępu poświęcona została oprawom, w większości późnogotyckim. Ta część katalogu przekracza typowe ramy wielu katalogów¹⁴. Bardzo interesująco przedstawia się część wstępu dotycząca wyników opracowania proveniencyjnego – zazwyczaj najbardziej wartościowej części katalogu inkunabułów. W badaniach proveniencyjnych autorki wykorzystały dobrą znajomość dziejów kultury książki Pomorza Zachodniego, opartą o znaczącą literaturę przedmiotu. Liczne przypisy odsyłają do opracowań polskiej i niemieckiej historiografii regionu. Spośród kolekcji historycznych bardzo interesująco przedstawia

11 Katalog kartkowy druków XV–XVIII wieku opracowany przez Stanisława Dąbrowskiego podał do druku Zdzisław Lec, *Katalog starych druków dawnej Biblioteki Katedralnej w Kamieniu Pomorskim (Stan z lat 80. XX w.)*, w: *Biblioteki i archiwa kościelne na Pomorzu Zachodnim...*, s. 55–226.

12 J. Kosman, *Stare druki XV–XVII wieku w zbiorach biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*. Katalog, Szczecin 2017.

13 U. Szajko, *Biblioteka książąt...*, s. 14–16. Literatura dotycząca druków XV–XVIII wieku związanych ze Szczecinem została zebrana w: C. Z. Gałczyńska, *Bibliografia Szczecina 1501–2004*, Szczecin 2005 (w indeksie przedmiotowym hasło: *Stare druki*).

14 Wyjątkowo bogate informacje o oprawach zamieścił J. Tondel, *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Toruń 2007.

się fragment biblioteki katedry świętego Jana Chrzyciela w Kamieniu Pomorskim, który przez Gimnazjum Mariackie trafił do Książnicy Pomorskiej. Opisanie dwudziestu jeden inkunabułów z librarii katedralnej to ważny etap w poznaniu tej rozproszonej biblioteki. Jest to bowiem jedna z dwóch znanych części tego zbioru¹⁵ – taka sama ich liczba jest w posiadaniu biblioteki seminarium duchownego w Szczecinie¹⁶. Inne egzemplarze znane były przed II wojną światową w Gimnazjum Mariackim. Interesująco przedstawiają się inkunabuły z kościoła mariackiego w Stargardzie, przy którym istnienie biblioteki poświadczono jest od lat osiemdziesiątych XIV wieku. Poza księgozbiorami instytucjonalnymi autorki zidentyfikowały wielu indywidualnych właścicieli, m.in. szesnastowiecznego przeora dominikanów w Kamieniu Pomorskim oraz jednego z tamtejszych wikariuszy. Podstawowe informacje (wzbogacone odniesieniami do literatury przedmiotu) na temat osób i instytucji, które pojawiły się na drodze inkunabułów do Książnicy Pomorskiej wprowadzają czytelników w specyfikę skatalogowanego zbioru oraz stanowią ważną pomoc dla badaczy problematyki proveniencyjnej.

Wstęp zakończony jest zasadami opracowania opisów katalogowych. Zapowiedziano przejmowanie danych bibliograficznych z IBP z uwzględnieniem nowszych ustaleń, ograniczenie cytaty bibliograficznej do pozycji podstawowych i opis cech indywidualnych egzemplarzy: defektów, zdobień, notatek rękopiśmiennych, proveniencji i opraw. Zdecydowano się zastosować metodę stosowaną przez niemal wszystkich autorów

15 Jeden inkunabuł tej proveniencji znajduje się w Bibliotece Narodowej (GW 11466, sygn. Inc.F.1773). Szczegółowy opis woluminu znajdzie się w przygotowywanym do druku katalogu inkunabułów Biblioteki Narodowej autorstwa Michała Spandowskiego, któremu dziękuję za udostępnienie materiałów.

16 Z. Lec, *Katalog starych druków dawnej Biblioteki Katedralnej...*, s. 55–226.

katalogów polskich z ostatnich dziesięcioleci, w ramach której krótkie opisy bibliograficzne podawane są za IBP, zaś zasadniczym wkładem nowych katalogów w rozwój badań jest charakterystyka cech indywidualnych egzemplarzy.

Po wstępie następują obszernie streszczenia w języku niemieckim (szczególnie ważne w przypadku opracowania inkunabulistycznego oraz pracy dotyczącej pogranicza kultury polskiej i niemieckiej) i angielskim. Po nich zamieszczona została dobrze skonstruowana bibliografia (choć imiona autorów można by dla większej precyzji rozwinąć). Wykorzystano m.in. rękopiśmienne katalogi bibliotek pomorskich z XVII–XIX wieku. Poza zbiorami Książnicy Pomorskiej i Archiwum Państwowego w Szczecinie uwzględnione zostały materiały z biblioteki uniwersyteckiej w Toruniu i Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wśród opracowań znajdują się zarówno najnowsze publikacje jak i opracowania z XIX i XVIII wieku. Zebranie wszechstronnego i bogatego warsztatu celem opracowania kolekcji jest dużą zaletą omawianego katalogu. Przed zrębem głównym nie zabrakło aparatu pomocniczego w postaci wykazu skrótów ogólnych i skrótów pozycji cytowanych w opisach katalogowych.

W opisach katalogowych część bibliograficzna nie budzi zasadniczych zastrzeżeń. Opisy zostały skonstruowane konsekwentnie i zgodnie z polską praktyką. Zgodnie z zapowiedzią przejęto opisy bibliograficzne z IBP. Podkreślić trzeba, iż nie uczyniono tego mechanicznie, lecz w razie uzasadnionej potrzeby wprowadzono modyfikacje. I tak niewielką zmianą względem IBP jest dodanie określenia „Lat.” do każdego z czterech opisów Biblii. W IBP informację o języku edycji Pisma Świętego podano w postaci nagłówków, np. *Editiones Latinae*, dzięki czemu nie było potrzeby podawać języka tekstu przy każdym wydaniu. Rozwiązanie właściwe dla centralnego katalogu nie ma uzasadnienia w katalogu niewielkiej kolekcji, przez co wprowadzona modyfikacja jest uzasadniona

i pokazuje przemyślane podejście do wykorzystywanej metody bibliograficznej. Słusznym dostosowaniem się do nowszych rozwiązań jest rezygnacja ze skracania imion drukarzy i innych współtwórców. Kolejne modyfikacje opisów IBP dotyczą rozwiązań szczegółowych. Hasło *Apuleius, Lucius Madaurensis* zmieniono na *Apuleius Madaurensis, Lucius* (poz. 5) co jest uzgodnieniem ze stosowaną obecnie formą¹⁷. Podobną modyfikacją jest zastąpienie stosowanej w IBP formy Guillermus na Guillelmus (poz. 26), używanej obecnie w *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (GW)¹⁸. Uszczegółowieniem opisu jest także dodanie informacji o podziale dzieła na części, nie odnotowanym w IBP (poz. 9 i 19). Na uwagę zasługuje także cytowanie erraty IBP, nie zawsze zauważanej w innych katalogach.

Katalog przynosi kilka istotnych ustaleń bibliograficznych. Najważniejsze z nich to korekta daty pierwszego wydania Marchesinusa *Mammotrectus super Bibliam* (poz. 35 = R 612, IBP3592). Nota własnościowa egzemplarza Książnicy Pomorskiej informuje, iż w 1482 roku księga znajdowała się w posiadaniu plebana w Złocieńcu Michaela Westfala. Informacja ta pozwala określić datę druku na *non post 1482* co jest modyfikacją ustaleń z wcześniejszych katalogów (*ca 1484*). Poza tym katalog opisuje jedno nie zarejestrowane w IBP wydanie (poz. 20) i kilka nieodnotowanych w IBP egzemplarzy (poz. 6, 7, 21, 32, 36, 40, 43, 48, 50) i defektów.

Omówienie opisów bibliograficznych można uzupełnić kilkoma szczegółowymi pytaniami i uwagami, nie rzutującymi jednakże w żaden sposób na uznanie dla wysokiego poziomu pracy autorek. Odejście od

dokładnego skopiowania opisu z IBP jest bez wątpienia uzasadnione gdy najnowszy stan badań przynosi informacje nieznane przed niemalże półwieczem. Uzupełnienia wymaga przede wszystkim podstawowa informacja identyfikująca poszczególne wydania poprzez odniesienie do GW lub innej podstawowej bibliografii. Po 1970 roku ukazało się osiem tomów GW. W opisie 25 uzupełniono informację z IBP o numer GW z tomu 9 wydanego w 1981 roku. Takiego uzupełnienia brakuje w opisie dwóch innych pozycji (26 i 27) objętych już drukowanymi tomami GW¹⁹. Zamiast podać odwołanie do GW autorki powołały się na bibliografie Haina i Copingera.

Kopiowanie z IBP wymaga zdwojonej uwagi w przypadku pojawienia się w nowszej literaturze ustaleń korygujących lub poddających w wątpliwość wcześniejsze dane bibliograficzne. Sytuacja ta zachodzi przeważnie w opisie adresu wydawniczego, gdyż znaczna część edycji piętnastowiecznych ukazała się bez podania drukarza, daty i miejsca druku. Ustalenie tych danych wymaga skomplikowanych badań, dających niekiedy różniące się między sobą ustalenia w poszczególnych katalogach. Z tego powodu dobrą praktyką jest podawanie odmiennych wersji rozwiązania anonimów typograficznych występujących w cytowanej literaturze²⁰. Oczywiście wymienianie wszystkich, licznych niekiedy możliwości, byłoby przeładownością opisów mało użytecznymi lub nieaktualnymi informacjami²¹. Niemniej pominięcie ustaleń nowszych, a ważnych katalogów pozbawia

19 Poz. 26 = GW 11866 (tom 10 z 2000 roku), poz. 27 = GW 12436 (tom 11 z 2006 roku).

20 Katalog Tondla jest na tyle precyzyjny, iż odnotowuje nawet brak znaku zapytania przy propozycji ustalenia drukarza w GW, *Inkunabuly...*, poz. 43.

21 Bez większej straty autorki mogły pominąć np. w poz. 14 innego drukarza podanego w: R. Proctor, *An index to the early printed books in the British Museum from the invention of printing to the year MD, with notes of those in the Bodleian Library*, London 1898, poz. 5929.

17 Zob. *A catalogue of books printed in the fifteenth century now in the Bodleian Library*, ed. A. Coates, K. Jensen, C. Dondi, B. Wagner and H. Dixon, vol. 1–6, Oxford 2005 (Bod-inc); *Bayrische Staatsbibliothek Inkunabelkatalog*, Bd 1–7, Wiesbaden 1988–2009 (BSB-Ink).

18 *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, Bd 1–10, Leipzig, Stuttgart 1925–2000.

opisy istotnego nieraz doprecyzowania. Uwagę katalogujących powinny zwracać zwłaszcza katalogi Bayerische Staatsbibliothek i Bodleian Library²². Pierwszy z nich, dzięki licznym ustaleniom bibliograficznym zajął ważne miejsce w katalogach inkunabułów. Przykładowo Holger Nickel (niegdyś kierownik berlińskiej komisji GW) w swym katalogu *Die Inkunabeln der Ratsschulbibliothek Zwickau*, zamieścił konkordancje z BSB stawiając go w rzędzie GW, Haina i kontynuatorów oraz katalogu British Museum²³.

W pozycji 16 jako drukarz anonimowy typograficzny podany został *Typographus Paludani*. On także został podany w IBP, gdzie jednak w cytacie bibliograficznej zaznaczona została inna możliwość (drukarsz *Vitas Patrum*). To samo rozwiązanie zastosowano w BSB-Ink (C-538) zaznaczając, które katalogi podają odmienną identyfikację anonimowego. Bod-inc w sferze wydania podano drukarza *Vitas Patrum*, a pozostałe atrybucje zaznaczono w cytacie bibliograficznej (C-462). Rozwiązanie to wydaje się lepsze od pomijania nieprzyjętej przez katalogujących opinii, bowiem od razu informuje użytkownika katalogu o istotnym problemie związanym z danym inkunabułem. W tym przypadku zasadne byłoby więc nieodchodzenie od rozwiązania przyjętego w IBP. W pozycji 33 adres wydawniczy podano za IBP przez co pominięto informację o wydrukowaniu ostatniej składki przez J. Prüssa²⁴.

22 Zob. przyp. 15.

23 H. Nickel, *Die Inkunabeln der Ratsschulbibliothek Zwickau*, Wiesbaden 2017. Podobnie konkordancje do BSB zamieszczone zostały w: Ch. Scheidegger, *Inkunabelkatalog der Zentralbibliothek Zürich*, Bd. 1–2, Baden-Baden 2008–2009 oraz G. Gamper, R. Gamper, *Katalog der Inkunabeln in der Kantonsbibliothek St. Gallen*, Dietikon, Zürich 2010.

24 Przyjmujący opisy bibliograficzne za IBP Janusz Tondel wprowadził informację o drugim drukarzu, zob. J. Tondel, *Inkunabuly...*, poz. 292.

Datacja kilku inkunabułów mogłaby zostać doprecyzowana w oparciu o nowszą literaturę. W pozycji 26 podano za IBP datowanie *non post 1493*. Natomiast GW (I1866), BSB (G-476) i Bod-inc (G-302) datują zgodnie na *non post 1491*. W pozycji 34 powtórzono za IBP datację *ca 1470* zaś BSB (M-21) podaje *nicht nacht 1474*. W pozycji 45 podana w katalogu data wydania to *ca 1496* – zgodnie z IBP. W wydanym w latach dziewięćdziesiątych XX wieku katalogu inkunabułów biblioteki uniwersytetu Harvarda opisany został egzemplarz noszący wpis własnościowy z lipca 1496, co pozwoliło na bardziej precyzyjną datację, wprowadzoną do Bod-inc (P-265) i BSB (P-436)²⁵. W pozycji 51 podano datę *ca 1493*. Wykorzystanie BSB (V-176) pozwoliłoby uszczegółowić także ten zapis na *non post 1 XI 1494*.

Drugim zasadniczym elementem opisów katalogowych są informacje o cechach indywidualnych egzemplarzy. Jak blisko przed stuleciem zauważył Kazimierz Piekarski ustalenia bibliograficzne dotyczące druków XV-wiecznych są zazwyczaj wkładem w rozwój badań nad historią innych krajów.

Zagadnieniem natomiast dla nauki polskiej pierwszej wagi, to szczegółowe rozważenie dziejów książki w Polsce w XV wieku i w czasach późniejszych. Stąd pochodzi, że głównie naszą uwagę przyciągać będzie opis indywidualny każdego egzemplarza oraz dzieje księgozbioru, zwłaszcza o ile sięgają wieków średnich²⁶.

Wszelkie ślady użytkownika książki powinny być jak najstaranniej wyszukiwane, badane i opisywane – w nich bowiem kryją się dane do poznania przeszłości krajowej kultury książki. Z satysfakcją można stwierdzić, iż tak właśnie postępowały Agata

25 J. Walsh, *A catalogue of the fifteenth-century printed books in the Harvard University Library*, Binghamton NY 1991–1995, poz. 1190.

26 K. Piekarski, *Uwagi i uzupełnienia do katalogu inkunabułów mogińskich*, Kraków 1924, s. 8.

Michalska i Alicja Łojko. Opracowane przez nie opisy katalogowe zawierają informacje o defektach, notatkach, proweniencjach różnej postaci, oprawach i drukach współoprawnych. Każda z wymienionych cech opisana została z precyzją i zachowaniem właściwych zasad.

Uszkodzenia opisywane są tak dokładnie, iż nie pomijają nawet braku czystych kart. W odpisach wpisów własnościowych skróty są rozwijane i jest to zaznaczone nawiasami kwadratowymi. Wpisy te są również datowane, jeżeli informacja o czasie powstania nie pojawia się w ich treści. Informacje o wpisach rękopiśmiennych podają ich tematykę i czas powstania. Dzięki tak wykonanej pracy historycy książki otrzymali informacje o interesujących zapisach, jak np. alfabetyczny indeks rzeczowy z XV / XVI wieku (poz. 32), lub fragment Starego Testamentu z XI / XII wieku (poz. 24)²⁷.

*

W opisach proveniencji na uwagę zasługuje podawanie także informacji o niezidentyfikowanych sygnaturach – niewykluczone bowiem, iż niektóre inkunabuły funkcjonują pod nimi w dawnej literaturze. Opisy opraw wykraczają poza dominujący dotychczas schemat, w którym podawano lakoniczne dane o datacji, materiale, ewentualnych tłoczeniach i katenatach. Trend ten przełamał wydany w 2007 roku katalog inkunabułów rzymsko-katolickiego Seminarium w Pelplinie Janusza Tondela zawierający we wstępie szczegółowe studium skatalogowanych opraw, a w zrubie głównym ich dokładne opisy. Podobną pracę wykonali twórcy katalogu

27 Szkoda, że tak precyzyjnie opisane fragmenty rękopisów nie zostały ujęte w osobnym spisie. Nawet skromne zabytki tego rodzaju przyciągają uwagę badaczy, co widać w objęciu ich poszukiwaniami w ramach projektu *Manuscripta*, prowadzonego w Instytucie Historii Nauki PAN im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów.

inkunabułów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie²⁸. Katalog Książnicy Pomorskiej wpisuje się więc w zauważalny ostatnimi laty rozwój polskich studiów oprowoznawczych.

Po zrubie głównym podano opis druku szesnastowiecznego współoprawnego z inkunabułem. Następnie zamieszczono indeks topotypograficzny ułożony zgodnie z analogicznym indeksem IBP. Jediną różnicą jest pominięcie oznaczenia anonimów typograficznych. Zmianę tę trudno jednak uznać za potrzebną, ogranicza bowiem wartość informacyjną indeksu nie przynosząc oszczędności miejsca.

Kolejną bardzo ważną częścią katalogu jest indeks proveniencji. Podane w nim informacje o dawnych właścicielach inkunabułów łączą dane uzyskane z analizy egzemplarzy z materiałem pochodzącym z innych źródeł. Autorki sięgnęły po współczesne publikacje naukowe oraz źródła rękopiśmienne. Efektem starannej pracy są wartościowe opisy, m.in. późnośredniowiecznych właścicieli i zarazem postaci z lokalnej, pomorskiej historii jak np. ksiądz ze Stargardu, Henricus Alberti (*fl.* 1490–1491), Georg Nikolaus (zm. 1539) wikariusz w Kamieniu Pomorskim, bakałarz, zapewne w Stargardzie w roku 1487, Johannes von Puden, duchowny zatrudniony przy kościele Mariackim w Stargardzie (*fl.* ca 1474–1487). Treść katalogu zamykają niezbędne w tego typu publikacjach konkordancje literatury (w klasycznym zestawie Haina z kontynuatorami i IBP), a następnie sygnatur z numerami katalogu. Wartościowym uzupełnieniem tekstu jest trafnie dobrany materiał ilustracyjny prezentujący oznaczenia własnościowe z bibliotek kluczowych w historii skatalogowanej kolekcji, wpisy proveniencyjne, zabytkowe oprawy, drzeworyty i inicjały. Jedinie ostatnia ilustracja jest nie najlepiej czytelna z powodu swych niewielkich rozmiarów.

28 *Katalog inkunabułów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, oprac. T. Dąbrowa, E. Knappek, J. Wojtowicz, Kraków 2015.

Autorki *Katalogu inkunabułów Książnicy Pomorskiej w Szczecinie* wykazały się znajomością i zrozumieniem metod opracowania druków piętnastowiecznych stosowanych w inkunabulistyce. Dzięki temu stworzyły wysokiej jakości opracowanie, wzbogacające stan wiedzy o wartościowe i pewne dane. Znaczną zaletą recenzowanej książki jest również odzwierciedlenie przez nią współczesnych trendów badawczych polskiego księgoznawstwa – pogłębione opracowanie opraw i proveniencji, które to tematy cieszą się wzrastającym zainteresowaniem i są przedmiotem wartościowych opracowań. Rzeczowy wstęp, precyzyjne opisy bibliograficzne i bardzo dokładne opracowania wszelkich cech egzemplarza oraz aparat naukowy czynią z pracy Agaty Michalskiej i Alicji Łojko przykładowy katalog dla bibliotekarzy, którzy podejmą się opracowania kolejnych zbiorów inkunabułów pozbawionych drukowanych katalogów, a tych jest w Polsce jeszcze wiele.